

GELUK IN OORLOGSTIJD

EEN GEROMANTISEERDE BIOGRAFIE

TREA TEN KATE

Synopsis

Voor u ligt de synopsis van Geluk in oorlogstijd. U vindt hieronder de complete inhoudsopgave van het boek. Per hoofdstuk is kort omschreven waar het over gaat. Het voorwoord, hoofdstuk 1 en hoofdstuk 2 zijn volledig opgenomen in deze synopsis.

Voorwoord van de schrijver - pagina 6

Voor deze synopsis heb ik het voorwoord aangevuld met:

- Samenvatting van het verhaal - pagina 8
- Waarom dit verhaal geschreven moet worden - pagina 10
- Hoe dit verhaal gedeeld kan worden - pagina 12

Hoofdstuk 1 - pagina 13

1931

Kennismaken met Tania (9 jaar) in haar geboortedorp in Oekraïne

Hoofdstuk 2 - pagina 19

1932

Kennismaken met Berend (13 jaar) in zijn geboortedorp in Holland

Hoofdstuk 3

1937 – 1942

Vertrek van Tania naar Sebastopol, oorlog in de Oekraïne, bombardement Sebastopol, Tania probeert de stad te ontvluchten

Hoofdstuk 4

1939 – 1942

Oorlog in Holland, Berend vertrekt naar Schwarza in het Thüringerwoud in Duitsland

Hoofdstuk 5

1943

Tania is 21 jaar en na een afschuwelijke reis in een goederentrein werkt ze als dwangarbeidster in Königsee in het Thüringerwoud in Duitsland

Hoofdstuk 6

1942 - 1943

Berend is 23 jaar en werkt in de Zellwollefabriek in Schwarza, Duitsland

Hoofdstuk 7

1943 – 1945

Liefde in oorlogstijd, Berend en Tania ontmoeten elkaar en worden verliefd. Ze proberen elkaar zoveel mogelijk te zien, al kost dat veel moeite, terwijl de oorlog grimmiger wordt en de omstandigheden, met name voor de dwangarbeiders, zwaarder

Hoofdstuk 8

1 april 1945 – 10 mei 1945

De geallieerden bombarderen Duitsland, de bevrijding zit eraan te komen maar in de totale chaos raken Berend en Tania elkaar kwijt

Hoofdstuk 9

10 – 29 mei 1945

Na 6 weken en een voettocht van zo'n 600 kilometer vinden Berend (26 jaar) en Tania (24 jaar) elkaar op 10 mei terug. Zij is al die tijd blijven wachten. Na de hereniging besluiten ze samen te voet naar

Holland te gaan. Na een zware en gevaarlijke tocht worden ze bij de grens tegengehouden. Tania mag Holland niet in. In een kamp van het Rode Kruis in Duitsland, dicht bij Limburg, wordt aan meerdere stelletjes (Hollandse jongens met Russische meisjes) de mogelijkheid geboden om te trouwen. Berend en Tania trouwen daar en zo mag Tania mee.

Hoofdstuk 10

29 mei 1945

Terugkeer

Voorwoord

“Is er nog iemand die enkele laatste woorden wil spreken aan het graf van Dina ten Kate – van Duren?”

De dominee kijkt de samengedromde familieleden aan. Het is een gure januaridag in 2000. Ik kijk naar het gat in de grond en de kist ernaast, waar mijn oma in ligt. Straks zakt oma's kist in dat koude gat. Ik ril en houd de hand van Nikita, mijn 8-jarige dochter, nog wat steviger vast. Uit de groep maakt zich een lange, statige man los. Zijn zwarte pak is onberispelijk, zijn zilvergrijze haar perfect achterovergekamd en zijn blauwe ogen helder en doordringend. Mijn oudoom Berend stapt met rechte rug naar het graf. In zijn hand een velletje papier. Ik hoor mensen zuchten. Ik kijk over mijn schouder naar de grauwe groep en vraag me af of ik het echt hoorde of dat ik het meer voelde. Een zucht, een blik van afkeuring, een bijna onzichtbaar hoofdschudden. Mijn blik gaat naar Berend. Kaarsrecht staat hij naast de dominee. Zijn ogen zijn gericht op het papier in zijn handen. Zijn heldere stem klinkt over de hoofden heen. Het is een gedicht over zijn zus. Het gaat over bloemen en bomen en eekhoorns en kastanjes. Het gaat over liefde en familie. Als hij klaar is gaat hij weer op in de groep. We bidden het Onze Vader.

De kamer van oma in het bejaardentehuis in Nieuwleusen wordt opgeruimd en de bezittingen verdeeld. Er staat een doos met oude papieren en foto's. Niemand wil de doos, maar ik vind het toch zonde om het weg te gooien. Ik neem de doos mee en met nog wat dierbare spulletjes van oma belandt het bij mij op de zolder.

Na een verhuizing kom ik de doos weer tegen. Als ik gesetteld ben op mijn nieuwe adres, besluit ik te kijken wat er in die doos zit. Ik rommel

wat door de oude foto's en briefjes en onder in de doos stuit ik op een map met ruim 40 vergeelde pagina's, allemaal zorgvuldig in 2 kolommen vol getypt. Op de voorkant staat een onduidelijke kopie van een foto van een boerderijtje en de titel: *Op zoek naar geluk in oorlogstijd*. Onderaan staat de naam van de schrijver, de broer van mijn oma: B. van Duren, 1980. Mijn nieuwsgierigheid is gewekt. Als ik 's avonds het verhaal van mijn oudoom Berend lees, kan ik niet meer stoppen. Ver na middernacht heb ik het uit. Ik staar naar de map op mijn schoot. Het is geschreven door iemand met dromen en verlangens. Geschreven door iemand die begrepen wilde worden. Geschreven door iemand die mij een kijkje gunt in zijn leven en zijn dilemma's. Geschreven door iemand die niet gehoord werd.

Het boek dat nu voor je ligt is gebaseerd op die oude map met het verhaal dat Berend schreef over de periode 1930 – 1945. Berend en zijn zus Dina (mijn oma) leefden allebei niet meer toen ik aan het verhaal begon. Hun enige nog levende broer en zus wilden niet met mij praten. Neef Henk van Duren wilde wel met mij in gesprek. Daarom ging ik in november 2016 naar Canada om met hem te praten over alles wat hij zich nog herinnert uit die tijd. Ik doorzocht archieven, ik ging naar het Thüringerwoud, waar Berend in de oorlog werkte, ik las bergen boeken over de Tweede Wereldoorlog en spitte me een weg door (online) historisch materiaal. Zo'n 80% van wat er in dit boek staat is gebaseerd op feiten, maar ik wilde geen feitelijk verslag schrijven. Ik wil Berend en zijn grote liefde Tania tot leven wekken. Dit boek is gebaseerd op het verhaal van Berend en historische feiten. De kleuren, geuren, smaken en gevoelens zijn aan mijn fantasie ontsproten.

Trea ten Kate

Samenvatting

Berend van Duren (geboren 12 september 1919 in Nieuwleusen, Nederland) is een buitenbeentje. Als andere jongens in bomen klimmen, over sloten springen en kattenkwaad uithalen, schrijft hij verhalen en droomt onbereikbare dromen. Als de oorlog uitbreekt vertrekt hij vrijwillig naar Duitsland en gaat in een Duitse Zellwollefabriek werken. Hij ziet dit als een kans om zijn dorp te ontvluchten en de arbeitseinsatz voor te zijn. Hij wil zo ver mogelijk weg van Nieuwleusen en niet in een munitiefabriek werken. Door zich vrijwillig te melden heeft hij meer keus over waar hij naartoe gaat. Zijn keus om vrijwillig naar Duitsland te gaan wordt niet begrepen, waardoor hij zijn positie van buitenbeentje versterkt.

In Duitsland ontmoet hij dwangarbeidster Tatijana Petrowka Prichodko, geboren in 1922 in een dorpje in het noordoosten van de Oekraïne, wat in die tijd nog bij Rusland hoorde. Tania is al op jonge leeftijd wees geworden en na een maandenlange belegering van Sebastopol als dwangarbeidster weggevoerd. Na een afschuwelijke reis komt ze in Duitsland aan. Tegen de achtergrond van de Tweede Wereldoorlog, midden in het sprookjesachtige Thüringerwoud, bloeit de liefde op tussen twee eenzame jonge mensen. Naarmate Berend langer in Duitsland is, wordt zijn verblijf steeds minder vrijwillig en hij ziet om zich heen dat de situatie grimmiger wordt. Zelf schrijft hij daarover: 'Ik heb niet een held, wel een mens willen zijn.' Dat deed hij op zijn eigen manier. Door, tegen de regels in, eten te delen met de Ostarbeiters (dwangarbeiders uit o.a. Rusland en Joegoslavië die erg slecht behandeld werden) en door te weigeren de Hitlergroet te brengen.

Als de geallieerden komen raken Berend en Tania elkaar kwijt in de totale chaos die Duitsland overspoelt. Na 60 dagen en een voettocht van 600 km vinden ze elkaar als door een wonder terug. Een reis vol gevaren brengt hen uiteindelijk in Nederland. Berend en Tania worden met open armen ontvangen door Berends moeder, waar hij een sterke band mee heeft. De rest van zijn familie en de dorpsbewoners blijven Berend en zijn Russische vrouw met wantrouwen bekijken en niemand staat open voor zijn verhaal. Kort na de oorlog verhuizen Berend en Tania naar Zwolle, waar ze samen blijven wonen totdat Tania in 1984 plotseling overlijdt op 62-jarige leeftijd.

Waarom dit verhaal geschreven moet worden

Geluk in oorlogstijd is een verhaal over eenzaamheid, onrecht, uitsluiting, onbegrip en angst. Het is een verhaal over keuzes en gevolgen. Het is een tijdloos verhaal van een zoektocht naar geluk, waarin duidelijke overeenkomsten te zien zijn met vandaag. Er zijn helaas wereldwijd nog steeds te veel mensen op de vlucht voor oorlogen, geweld of vervolging, omdat zij niet mogen zijn wie zij zijn, niet mogen geloven wat zij geloven, er niet bij horen. Er zijn nog steeds te veel mensen op zoek naar geluk en een veilige plek waar zij mogen zijn wie zij zijn. En er is nog steeds onbegrip voor keuzes omdat mensen er niet altijd voor openstaan om het echte verhaal te horen. Mensen oordelen snel, zonder zich af te vragen wat de ander drijft.

Het is belangrijk dat oorlogsverhalen van alle tijden en alle achtergronden en met diverse invalshoeken geschreven en gedeeld blijven worden.

Dit is hoe Berend dat na de oorlog verwoordt:

'Er is zoveel in het leven onbegrepen en wij moeten niet direct oordelen want maar al te vaak is de werkelijkheid anders dan gedacht. Soms heb ik de gedachte dat we tien stappen vooruit zijn gegaan en negen achteruit. Dat zou betekenen dat er toch een geringe winst is geboekt. Er zullen mensen zijn die dit heel anders zien. Zij zullen elke dag meer achteruitgang en meer verval constateren. Wie heeft gelijk? Gelukkig is men tenminste nog bezig met deze vraag. Als iemand zegt: 'Het gaat bergafwaarts met het mensdom', dan is het misschien een goede raad om zich om te draaien. Samen de berg opklauteren is wellicht moeilijker, maar als de juiste weg gekozen wordt, dan is verdwalen onmogelijk. Alles gaat met vallen en opstaan. Soms twijfel je aan jezelf en toch weet je dat je de berg op moet.

Samen de berg op is toch de juiste weg. Het is mijn wens dat de gezamenlijke weg bergopwaarts gevonden mag worden. Er is zo langzamerhand genoeg leergeld betaald, ten koste van zoveel levens.”

Ik ben slechts twee generaties later geboren en opgegroeid in hetzelfde dorp als Berend. In tegenstelling tot Berend ben ik vrij om mijn dromen na te jagen, keuzes te maken en kansen te benutten. Ik word niet raar aangekeken als ik zeg dat ik schrijf. Integendeel. Ik heb de mogelijkheid om te doen wat Berend niet kon: zijn verhaal vertellen en doorgeven. Het is alsof Berend vanaf de oude, vergeelde papieren naar me roept: jij kan dit verhaal vertellen, vertel het!

Hoe dit verhaal gedeeld kan worden

In 1980 schreef Berend zijn verhaal, maar niemand wilde het lezen. Twintig jaar later kwam zijn verhaal in mijn bezit. Pas in 2015 ben ik begonnen met mijn onderzoek en het schrijven van het verhaal van Berend. Mijn doel was om het in 2020 af te hebben, 75 jaar na de bevrijding. Tot mijn spijt is dat niet gelukt en in coronatijd is het op de plank blijven liggen.

Inmiddels heb ik de pen weer opgepakt. Ik heb hiervoor geschetst waarom dit verhaal verteld en gedeeld moet worden. Ik hoop met dit verhaal ook jonge mensen te bereiken. Daarom wil ik dit verhaal in een overzichtelijke versie (formaat boekenweekgeschenk) vertellen. Mijn ultieme doel is om dit boek gratis uit te delen op 4 mei 2025, 80 jaar na de bevrijding, aan alle bezoekers van de Dodenherdenking op de Dam in Amsterdam.

Op 5 mei 2025 wil ik graag het boek verder verspreiden tijdens het Bevrijdingsfestival in Zwolle, één van de grootste bevrijdingsfestivals van Nederland in de stad waar Berend en Tania na de oorlog zijn gaan wonen en werken.

Trea ten Kate

Deze synopsis en de ideeën voor publicatie en verspreiding zijn tot stand gekomen met medewerking van en met dank aan Cees Scholten (Drukcase), Helga de Boer (Platform 9) en Eline Ruinemans (ElineConsult). De vormgeving en het ontwerp van de cover zijn van Nadja Stegeman (Studio Harvey)

Kennismaken met Tania (9 jaar) —

Gominsie, Oekraïne, 1931

‘Tatijana Petrowka Prichodko!’ Ze schrikt wakker. Als tante haar bij haar beide voornamen én haar achternaam roept, weet ze dat ze iets fout gedaan heeft. Tania wrijft in haar ogen, probeert uit alle macht de slaap uit haar hoofd te poetsen. Het is bijna donker, ze is in de keuken in slaap gevallen en heeft de kachel uit laten gaan. Oom en tante zijn thuis, na een lange dag werken. Oom zegt niks en hangt met een vermoeid gebaar zijn pet aan het haakje in de kleine keuken. Tante kijkt haar aan met een vermoeide blik in haar donkere ogen en loopt zonder verder nog iets te zeggen naar de pomp om haar handen te wassen. Haar handen zijn zwart van de aarde waar ze de hele dag in gewerkt heeft. Langzaam trekt de slaapmist op uit het hoofd van het kleine meisje en ze weet waarom tante teleurgesteld is. Ze is alweer in slaap gevallen in de oude schommelstoel, terwijl ze het vuur in de kachel aan zou houden en op de kinderen moest passen. Dat was haar ver-ant-woordelijk-heid. Zo had tante het gezegd. Ze weet niet precies wat het betekent, maar ze weet wel dat oom en tante van haar verwachten dat ze goed helpt omdat er zes hongerige monden in het kleine boerderijtje gevoed moeten worden. Ze is al negen tenslotte en de oudste van de kinderen, dus dat kan ze best. Ze is groot genoeg om te helpen, groot genoeg om op haar neefje en nichtjes te passen als oom en tante werken. Groot genoeg om niet te huilen als ze moe is en haar moeder en zus zo mist dat ze er buikpijn van krijgt. Ze heeft twee soorten buikpijn. De ene soort heeft ze verdrietbuikpijn genoemd als ze mama en zus mist. Haar vader mist ze niet. Ze heeft hem nooit gekend, hij was al overleden toen zij geboren werd. De andere soort heeft ze hongerbuikpijn genoemd. En soms weet ze niet precies welke

van de twee ze voelt. Zoals nu.

‘Wat moet ik toch met je aan,’ moppert tante terwijl ze haar handen wast. ‘Weet je wel hoe hard wij werken om jullie allemaal te eten te geven?’

Oom stookt de kachel weer op en zegt sussend: ‘Het is nog maar een kind.’

Tania staat op, trekt zachtjes het gordijn opzij van het kleine kamertje naast de keuken en kijkt in het bed waar de kleintjes slapen. Mikhaila neemt, zoals altijd, de meeste ruimte in het grote bed in beslag. En dat is niet alleen omdat ze de grootste is van het drietal. Ze slaapt met haar armen wijd en één been over haar zusje. Ze is een pientere kleuter van vier. ‘Bijna vijf hoor’, zegt ze tegen iedereen die het horen wil. En ook tegen iedereen die het niet horen wil trouwens, want als ze wakker is, babbelt ze de hele dag, tegen iedereen en over alles wat ze ziet, denkt, voelt en hoort. Tegen de muur aangedrukt ligt Petrow, die zich met zijn drie jaren al een flinke jongen voelt, hij wil altijd rennen en stoeien, klimt in bomen, jaagt achter de kippen aan. Tania moet hem geregeld troosten als hij weer eens hard gevallen is. Gelukkig duurt zijn verdriet nooit lang en worstelt hij zich dan weer snel uit haar armen. Maar eenmaal in bed rolt hij zich altijd als een balletje op met zijn duim in zijn mond en valt steevast als eerste in een diepe slaap, in het verste hoekje van het bed. Tussen haar broer en zus ingeklemd ligt Myla. Tania noemt haar moya malen’ka Myla, mijn kleine Myla. Haar volledige naam is eigenlijk Lyudmyla. Oom en tante hebben haar de naam gegeven van Tania’s moeder, die een maand voor de geboorte

van Myla overleed.

‘Mijn zus leeft voort in haar dochter Tania en in haar nichtje Myla’, snikte tante toen Myla gedoopt werd. Tania kan zich bijna niet voorstellen dat Myla over twee weken alweer één jaar wordt. Ze is de enige van de drie met bolle wangetjes.

‘Babyvet’, zegt tante altijd. Tania denkt dat het niet alleen maar babyvet is. Misschien heeft ze haar bolle wangetjes ook omdat Tania vaak, als tante het niet ziet, wat van haar eigen eten aan de kleine Myla geeft. Zoals gisteren, toen ze een appel kreeg van de boer die verderop woont. Ze sneed de appel in drie stukken, maar het stukje appel van Myla was toch net iets groter dan die van Mikhaila en Petrow. Vandaag heeft Myla haar eerste wankele stapjes gezet. Tania was zo trots als een klein moedertje. ‘Dat moet ik niet vergeten te vertellen aan oom en tante’, denkt ze en op dat moment komt tante de kleine keuken weer in, waar inmiddels de kachel brandt. Ze veegt haar natte, schone handen af aan de smoezelige schort die wijd om haar magere lijf hangt.

‘Tante, Myla heeft vandaag gelopen, helemaal zelf, wel vijf stapjes’, zegt Tania trots. Tante komt naast haar staan en kijkt ook naar de slapende kinderen. Ze gaat zachtjes, om haar kinderen niet wakker te maken, op het voeteneind van het bed zitten, trekt Tania op schoot en slaat haar armen om het meisje heen.

‘Ze wordt al groot hé’, fluistert tante in haar oor. ‘Liefje, ik weet dat je moe bent, ik weet dat je honger hebt en ik weet dat je verdrietig bent en je mama en zus mist. Maar ooit komen er betere tijden, geloof me

maar.' Alsof ze ook zichzelf wil overtuigen fluistert ze nog een keer: 'Er komen betere tijden, moya malen'ka Tania, er komen betere tijden.'

Tante is niet meer boos, gelukkig is tante nooit lang boos en Tania wil wel altijd in haar armen blijven liggen, terwijl ze zacht in haar oor fluistert. Ze mist mama, ze mist zus, ze mist de school waar ze naar toe ging, haar juf, haar vriendinnetjes. Maar toch is het ook niet heel erg om bij oom en tante en de kleintjes te wonen. Ze lacht vaak om de streken van Petrow. Ze vindt het leuk om Mikhaila de woordjes te leren schrijven die zij zelf al geleerd heeft. En het allerleukste vindt ze het om met Myla te knuffelen en haar stiekem een beetje te verwennen. Oom en tante werken op de kolchoz, de collectieve boerderij van het dorp. Het is alweer bijna 10 jaar geleden dat Oekraïne onderdeel werd van de Sovjet-Unie, waarna de gedwongen collectivisering van landbouwbedrijven leidde tot de holodomor-hongersnood. Miljoenen mensen stierven, waaronder de moeder en zus van Tania.

Nu werken oom en tante lange dagen op de kolchoz en is Tania het minihuisvrouwje. Zo lang ze maar druk is met de kleintjes en veel knuffelt met Myla, mist ze mama en zus niet zo. Oom en tante hebben geen moment getwijfeld om de kleine Tania in huis te nemen, ook al was tante hoogzwanger toen haar zus overleed en is het zwaar om in deze tijd een gezin te voeden. Tante weigerde om Tania, de laatste van de familie Prichodko, naar een staatsweeshuis te brengen. Of erger, om haar aan haar lot over te laten. Ze had gehoord van weeskinderen in de nabijgelegen steden Poltava en Charkov. Kinderen van soms amper zes jaar oud, die zichzelf moeten zien te redden op straat. Het kleine meisje met de donkere, serieuze ogen en de lange vlechten hoort bij

haar familie. Ze is de jongste dochter van haar enige zus, die al zo jong haar man verloor. Het noodlot sloeg ruim een jaar geleden opnieuw toe. Eerst werd Katrina – de zus van Tania – ziek en later werd Tania's moeder zelf ziek. Tante deed wat ze kon om haar zus en nichtje te redden, had nachtenlang gewaakt, had elke hap eten die ze kon sparen aan hen gegeven, had elk medicijn en elke behandeling die ze maar kon bedenken toegepast, maar de honger had hen teveel verzwakt om de zware griep te boven te komen. Nadat Katrina stierf, leek ook haar moeder het op te geven en stierf een dag later. Drie dagen later stonden alle dorpingen van Gominsie aan het graf van moeder en dochter. Ook al was de oogst mager en had de staat alweer de verplichte graanleveranties verhoogd, er was geen sprake van dat ze Tania aan haar lot overliet. Het betekende wel dat Tania haar steentje moest bijdragen, zodat zij en Dmitri waar mogelijk wat extra's bij elkaar konden scharrelen. Op de kolchoz viel weinig extra's te halen. Nadat Stalin had besloten dat boerderijen moesten worden samengevoegd tot kolchozen, was er sprake geweest van verzet onder de Oekraïense boeren. Ze verborgen hun graan en slachtten hun vee liever zelf dan dat ze het aan de staat leverden. Het verzet werd hardhandig de kop ingedrukt, veel boeren werden naar Siberië verbannen. Toch was er een klein lichtpuntje. De boeren mochten een stukje privégrond, enkele dieren en een eigen huis bezitten. Oom en tante hadden hun eenvoudige houten huisje, een klein lapje grond en een paar kippen en koeien mogen houden. Na het werken op de kolchoz zorgden zij liefdevol voor hun eigen boerderijtje, wisten op goede dagen een paar eieren, wat melk of een paar aardappels te verkopen of te ruilen voor groente of vlees. Zo hield het boerengezin, net als de andere gezinnen om hen heen, het hoofd net boven water. Tania is in slaap gevallen in

de armen van tante. Voorzichtig, om haar niet wakker te maken, schuift tante haar voorzichtig op de matras, die op de grond ligt naast het bed van de drie kleintjes. Tante stopt Tania stevig in en blijft nog heel even zitten, kijkend naar de tevreden slapende kinderen, met een mengeling van trots, liefde en bezorgdheid in haar ogen en loopt dan zachtjes terug naar het keukentje. Dmitri heeft ondertussen al vier stevige aardappels geraspt voor de deruny. Tante snijdt de laatste ui en mengt het met wat zout door de geraspte aardappels. Het liefst mengt ze er ook nog vlees door, maar dat is niet altijd op voorraad in het kleine boerderijtje.

“Vandaag maar weer deruny zonder vlees”, mompelt tante, terwijl ze de stevige, voedzame aardappelpannenkoeken bakt.

Kennismaken met Berend (13 jaar) —

Nieuwleusen, Holland, 1932

Als een kudde dolle koeien, die na een lange winter op stal weer de wei in wordt gejaagd, stroomden de kinderen uit het schooltje. De jongens duwen stoer tegen elkaar aan en stompen elkaar op de schouders om als eerste buiten het schoolhek te zijn. De meisjes huppelen er tussendoor. Lubbert trekt Geesje aan haar vlechten. De jongens lachen, de meisjes gillen en meester Meijer probeert hen met zijn bulderende stem tot de orde te roepen. Ze hebben altijd diep respect voor meester Meijer. Als hij zijn stem verheft, is het direct muisstil in de klas of op het plein. Soms hoeft hij alleen maar zijn strenge blik over de klas te laten gaan, zwigend, met zijn kin op zijn borst, terwijl zijn zware, zwarte wenkbrauwen elkaar vlak boven zijn strenge blik bijna raken, om de kinderen het zwijgen op te leggen totdat je een speld kunt horen vallen. Vandaag niet. Op de laatste schooldag van het jaar, de eerste dag van de lange zomervakantie, voelen de kinderen zich vrij op het moment dat de schooldeur openzwaait en ze de school, de boeken en meester Meijer achter zich laten terwijl ze de zomer tegemoet rennen. Meester Meijer kijkt de uitgelaten groep hoofdschuddend na. Zoals zo vaak is Berend de laatste. Hij treuzelt, terwijl het plein steeds leger en stiller wordt. Het is voor hem niet alleen vakantie, het is echt zijn allerlaatste schooldag.

‘Wat is er Berend, moet je niet met je vrienden mee?’, vraagt meester Meijer, ook al weet hij dat Berend weinig met de andere jongens optrekt.

Berend zucht diep, kijkt naar zijn voeten en mompelt: ‘Ik weet niet,

best jammer dat vandaag mijn laatste schooldag is.’

‘Heb je er nog over nagedacht om na de zomervakantie landbouw-avondcursussen te gaan volgen? Je bent er slim genoeg voor en je zou je vader ermee helpen.’

‘Vader vindt het niet goed.’ Berend vertelt er niet bij dat hij dat eigenlijk niet erg vindt. Hij zou het liefst naar de mulo in Zwolle gaan.

‘Nou, jongen, dan kom je hier nog maar eens langs om een boek te lenen en misschien kan je me af en toe helpen om de kleinsten te leren lezen en schrijven.’ Meester Meijer weet dat Berend een slimme jongen is die het liefst met zijn neus in de boeken zit en hij vindt het zelf ook jammer dat er geen mogelijkheden zijn voor Berend om te gaan leren. Hij heeft het eens aangekaart bij Berends moeder Klaasje. Van al haar kinderen heeft moeder Van Duren een speciale band met Berend, dat heeft meester Meijer in de loop der jaren wel gezien aan de manier waarop zij Berend af en toe een knipoog geeft en gehoord aan de manier waarop Berend over zijn moeder spreekt. Hij weet zeker dat Klaasje het haar zoon maar al te graag gunt om naar Zwolle te gaan om iets te doen met zijn bijzondere talenten, diezelfde talenten die hem in Nieuwleusen tot het buitenbeentje van het dorp maken. Maar ze had haar hoofd geschud. ‘Hij is een sterke jongen, we hebben hem thuis nodig’, had ze gezegd.

De handen uit de mouwen en je vader en moeder helpen, dat is wat er van de jongens in Nieuwleusen verwacht wordt, zeker als je ouders het niet breed hebben en er veel monden gevoed moeten worden. Dus sjokt

Berend langzaam voor de laatste keer van school naar huis. In gedachten verzonken staart hij naar zijn voeten, die pijn doen in de net iets te kleine schoenen, terwijl hij steentjes voor zich uit schopt. De schoenen zijn niet nieuw, natuurlijk niet, ze waren eerst van zijn broer Hendrik en daarvoor had Jan er al in gelopen. Alleen de veters zijn nieuw. Zijn oudste broer en zus zijn al getrouwd. De andere zeven wonen nog bij vader en moeder in het kleine boerderijtje aan de Dedemsvaart. Berend begrijpt best dat ze allemaal de handen uit de mouwen moeten steken. Hij is niet gek, hij ziet ook dat het niet goed gaat en het leven zwaar is. De opbrengst van kleine boerenbedrijfsjes, zoals dat van zijn vader, is vaak lager dan het loon van een knecht. Het hele jaar wordt er hard gewerkt en nauwelijks een cent verdiend. De paar schamele rotcenten voor elke liter melk die naar de melkfabriek gaat is vaak nauwelijks genoeg om de magen van het hele gezin te vullen. De landelijke politiek is niet blind voor de crisis die Nederland overspoelt en heeft de afgelopen jaren in rap tempo een aantal wetten aangenomen. De Tarwewet, de Crisisinvoer- en uitvoerwet, Crisiszuivelwet, de Crisisvarkenswet en er is een distributiesysteem ingesteld om voedsel en goederen zo eerlijk mogelijk te verdelen. Gezinnen krijgen distributiebonnen waarmee ze een gepaste hoeveelheid voedsel kunnen kopen. Het tekort aan levensmiddelen en grondstoffen wordt steeds groter en de overheid krijgt steeds meer bevoegdheden om te controleren. De wetten moeten er ook aan bijdragen dat de kwaliteit van de Nederlandse landbouw en veeteelt verbetert. Daarom worden er op verschillende plaatsen in het land avondcursussen georganiseerd. Op het programma staan moderne graslandexploitatie, doelmatig kunstmestbeleid, bestrijding van ziekten en doelmatige veevoeding en soms komt er een veearts lesgeven. Steeds meer boerenjongens volgen de lessen. Hendrik, de

vader van Berend, heeft weinig vertrouwen in al die maatregelen. ‘Ze houden de kleine man het liefst klein’, moppert hij regelmatig.

Het is 1932 de crisisjaren raken ook Nieuwleusen hard, ondanks alle maatregelen vanuit de overheid. Voor Berend zit er niks anders op dan zijn neus uit de boeken te halen en met zijn klompen in de modder vader en moeder helpen. Ook al heeft hij andere dromen. In tegenstelling tot veel jongens in het dorp, heeft hij weinig interesse in het boerenbedrijfje van zijn vader en zit hij liever in de schoolbanken of schrijft hij verhalen en soms zelfs gedichten. Maar dat laatste houdt hij geheim. Ze vinden hem toch al een vreemde snuiter. Als ze zijn gedichtjes zouden vinden en zouden lezen over alles wat hij denkt en voelt en om zich heen ziet, zou hij nog meer het mikpunt van pesterijen worden. Hij sjokt richting huis, het is maar een klein stukje langs de Dedemsvaart, maar vandaag loopt hij zo langzaam mogelijk, alsof hij zijn laatste schooldag tot het uiterste wil rekken. Deze zomer zal hij op zoek moeten naar werk. Misschien als knecht op een van de grote boerenbedrijven in de omgeving. Of misschien kan hij aan de slag bij de bouw van het nieuwe gemeentehuis in Nieuwleusen, aan de andere kant van het dorp. Of bij de Union Rijwielfabriek, een eindje verderop aan de Dedemsvaart. Ondanks de crisisjaren is er in Nieuwleusen nog volop bedrijvigheid en er is vast wel ergens een baantje voor hem. Maar nu eerst naar huis. Er pruttelt na schooltijd altijd een pot koffie op het fornuis en als het maar even kan, schuift het hele gezin bij elkaar aan de grote keukentafel in het kleine keukentje. In de zomer is het er eigenlijk veel te vol en te warm, maar toch houdt moeder vast aan deze momenten van samenzijn. Berend is bijna thuis en verbeeldt zich dat hij de koffie al ruikt.

Als hij binnenkomt ziet zijn moeder direct zijn boze bui. Met Arend-Jan op haar ene arm en de kleine Jentje aan haar rok, kroelt ze door Berends steile, blonde haar. 'Niet zo boos kijken, jongen. Er komen echt wel betere tijden. Wil je gelukkig leven, kijk dan naar mensen die het minder goed hebben.' Berend knoopt zijn veters los, schopt zijn schoenen uit, wiebelt met zijn tenen, die veel te lang in de krappe schoenen hebben gezeten en zoekt een plekje aan de lange tafel. Jentje laat haar moeders rok los, dribbelt naar haar grote, blonde broer en kruipt bij hem op schoot. Het is koffietijd in huize Van Duren.

GELUK_{IN} OORLOGSTIJD

Berend is een buitenbeentje. Als andere jongens in bomen klimmen, over sloten springen en kattenkwaad uithalen, schrijft hij verhalen en droomt onbereikbare dromen. Als de oorlog uitbreekt vertrekt hij uit zijn geboortedorp en gaat in een Duitse Zellwollefabriek werken. Daar ontmoet hij Tania, een dwangarbeidster uit Rusland. Tegen de achtergrond van de Tweede Wereldoorlog, midden in het sprookjesachtige Thüringerwoud, bloeit de liefde op tussen twee eenzame jonge mensen. Als de geallieerden komen raken zij elkaar kwijt in de totale chaos die Duitsland overspoelt. Geluk in oorlogstijd is een verhaal over eenzaamheid, onrecht, onbegrip, uitsluiting en angst. Het is een verhaal over keuzes en gevolgen. Het is een tijdloos verhaal over een zoektocht naar geluk.

Trea ten Kate (1969) kreeg het verhaal van Berend in handen na het overlijden van haar oma, de zus van Berend. Ze wist direct: dit verhaal moet verteld en doorgegeven worden.

“Ik ben slechts twee generaties na Berend geboren en opgegroeid in hetzelfde dorp. Ik ben vrij om mijn dromen na te jagen, keuzes te maken en kansen te benutten. Ik heb de mogelijkheid om te doen wat Berend niet kon: zijn verhaal vertellen en doorgeven.”